

want zij heeft
nabrak. In de
staar, die hou
vasthield en
nnis droegen.
ekte zich door
ienstig gebied
rd, maar in
eenigen, al
minderheid,
proefde waar-
an de opwek-

aan de belij-
zij van dien
val hen goed-
ochoonden en
kken des ge-
n die stelsel-
die van geen
was hiermede
echter waren
meerde waar-
woord des
niet het lichte
un aanboden
aan de samen-
zen ten huize
edikatie. Der-
onderscheiden
34 gehouden
zelschapmen-
k van Ulrum
briefwisseling.
te voet van
ek te hooren
ze zich eerst
waar hij met
kennis maakte.
dijn kerkeraad
band met het
k, waren er
volgen. Deze
in het gods-
u nu in de
vant 19 Nov.
eiding onder
ring gebrach
e plaatsen in
omdat Ds de
nige maanden
best dit wach-

te Smilde zei
de, omdat er
banken ledig
den gemeente
dat allen die
me menschen
e ingezetenen
was een arme
le kennis der
oomheid alge-
erd te Smilde
gegaan. Aan-
toe. Dijkstra
onderzoek van
tot oefenaar
zoodanig ge-
gemeente. In

at vroom volk.
ooid van den
was toen een
wel naar den
heid tusschen
et kende, zoo-
uitdrukkingen
gerden, dat zij
stijds woonde
nan van veel
jeugd was hij
n in de wan-
lij was goed
ogte en waar-
boekje te bui-
nap, maar het
f Meister Al-
hem een keer
ler den dienst
rkgebouw om

nis ontslagen
n onder zijn
1835 te Dwin-
derhalve de
provincie.
n Reddingius,
en waarschu-
der Separat-
r Ds de Cock
igen gemeente
Ds Bentheim
e bekrompen
e. Gezelschap-
leid worden.
n uitnemend
J. A. Smedes
n voorgrond.
A. J. Mulder

werd te Assen tot afscheiding besloten. De instel-
ling der ambten moest tot op de komst van Ds de
Cock wachten en heeft in het voorjaar van 1835
plaats gevonden. In het begin telde de gemeente
25 belijdenen en 11 doopleden.

Te Hooghalen bewoonde J. K. Timmerman een
grootte boerderij. Naar ik meen was hij in zijn
jeugd schoolmeester geweest. De kerkeraad van
Beijen had hem aangesteld om in de afgelegen
dorpen hulpdiensten te verrichten. Daartoe werd
vrijwel hetzelfde van den betrokken persoon ge-
vraagd als tegenwoordig van de godsdienstonder-
wijzers en hulppredikers. Hij was iemand van
den ouden stempel en de geest der verlichting
was hem voorbijgegaan. Dit kwam vooral bij zijne
oefeningen uit, want hij bracht de oude beproefde
waarheid ten gehoor, wat in de kerken toen
schaars geschiedde. Velen uit andere gemeenten,
die voedsel voor hunne zielen begeerden en dat in
eigen kerk niet konden vinden, zochten het nu
bij den ouden Timmerman. Tusschen hem en
Ds de Cock bestond reeds verstandhouding door
briefwisseling. Dit had bij Timmerman de gedachte
post doen vatten, dat hij bij de Afscheidenen
beter op zijne plaats zoude wezen dan bij de
Hervormden, omdat hij zijn geweten dan lang zo-
veel geweld niet behoeftte aan te doen. Deze over-
weging bracht hem tot het besluit zich bij de Af-
gescheidenen te voegen. Toen dit in Halen en
Hijken ruchtbaar werd, toonden velen zich bereid
met hem tot de Afscheiding over te gaan. In den
loop van 1835 werd te Hijken e.a. een gemeente
gesticht, die Timmerman tot oefenaar benoemde.
In 1840 lei hij met goed gevolg het examen vol-
gens art. 8 K. O. voor predikant af en heeft in dat
ambt een kwarteeuw de kerken gediend.

In de gemeente Diever was ook een orthodox
deel, maar het behoorde tot de gerusten Zions.
Men meende geen reden te hebben zich van de
kerk af te scheiden, want de dominee preekte goed
rechtzinnig. Wel was er iets in de gemeente, dat
niet goed was, maar dat moest men trachten te
overwinnen. Zij wilden de kerk in de kerk her-
vormen. Dit was een mooi ideaal, maar in het
onderhavig geval onuitvoerbaar. Enkel begon-
nen dit in te zien, omdat men steeds meer van
het voorgestelde ideaal verwijderd geraakte. De
leeraar zwenkte naar links. Dit moest men lijdelijk
aanzien zonder er iets aan te kunnen veranderen.
Nu begonnen voor het diep verval der kerk ook
daar de oogen open te gaan. Een eenvoudig en
vroom persoon Harm Knol genoemd was altijd
een getrouw kerkganger geweest, maar sinds de
frontverandering van den leeraar bleef zijn zit-
plaats in de kerk ledig. Toen de leeraar hem
eens op het pad ontmoette, vroeg deze hem waar-
om hij niet meer in de kerk kwam? Zijn antwoord
was: „Dominé! omdat gij begonnen zijt, de al-
gemeene verzoening te leeren en dat kan mij niet
voldoen”. Daarop antwoordde de leeraar: „Daar-
over zal ik van u niet geoordeeld worden”, waar-
op Knol hernam: „zacht wat, Dominé! hebt ge
noot gelezen, dat de heiligen de wereld zullen
oordeelen?” Een en ander werkte mede, dat men
in Diever kwam waar men eerst niet wilde wezen,
want 31 Oct. 1836 werd ook aldaar eene gemeente
gesticht.

Behalve de reeds genoemde ontstonden in 1835
gemeenten te Hoogeveen, Koevorden, Meppel, Rui-
nerwold en Koekange, in 1836 te Beilen, Wester-
bork, Nijveen en Zuidwolde, 1837 te Borger, 1838
te Zweelo, 1841 te Emmen, 1845 te Een, terwijl er
in die dagen ook nog gemeenten zijn geweest te
Norg, Zuidlaren, Sleen, Exlo en in beginsel ook
te Ruinen. Er waren binnen 10 jaren in Drenthe
meer dan 20 gemeenten ontstaan, terwijl er destijds
40 Hervormde waren.

De scheiding in dit landschap was beslist, al
wat de gereformeerde belijdenis liefhad ging mede
en er bleven hier niet als elders een aantal zoo-
genaamde waarheidsvrienden achter. De reforma-
tie der 16e eeuw werd hier van buiten opgelegd,
maar die van 1834 en daarna kwam uit de bevol-
king zelf op. Elke plaatselijke kerk had haar
eigen geschiedenis en zodoende iets eigendom-
melijks en zoo kan ook gezegd worden, dat de
Afscheiding in Drenthe een eigen karakter had.

De voormannen der Afscheiding waren één in
het noodzakelijke, doch verschilden onderling wel
in het niet-noodzakelijke, zoodat zich onder hen
verschillende stroomingen openbaarden.

In Drenthe huldigde men het beginsel, dat bij
een gezond gemoedsleven ook verlichte kennis
behoort en zocht dit na te jagen. Men beschouwde
Ds de Cock als de geestelijke vader en leefde uit
de theologie der 17e en 18e eeuw. De reveilstro-
ming hield men ten onrechte voor verdacht en
men moest daarvan niet veel hebben. Met Ds van
Velzen stond men hier op goeden voet, hoewel de
verhouding niet bijzonder innig was. Hij leefde
meer uit de theologie der 16e eeuw, die dieper
dan de latere ploegde, en werd daarom niet altijd
goed begrepen. Ook had hij zijn karakter wel
wat tegen. Gelukkig dat door de oprichting der
Theologische School de verschillende stroomingen
in één bedding zijn geleid.

Gedurende de onderlinge verschillen van 1840
—54 weigerden sommige provincies afgevaardig-
den naar de Generale Synode te zenden. Drenthe
wilde niet scheuren maar vereenigen en vaardigde

naar elke synode het noodige aantal af. Al werden
soms besluiten tegen den zin van Drenthe ge-
nomen dan trok het zich niet terug, maar hielp
die uitvoeren.

In den eersten tijd gaven in Drenthe de meeste
kerken de voorkeur aan den dienst der oefenaren
boven het preeklezen. Vele oefenaren waren hier
toen werkzaam, waarvan sommigen met zegen
hebben gearbeid. De gezelschappen waren voor
hen een goede oefenschool geweest. Enkel hun-
ner zijn later predikant geworden en hebben de
kerken met eer gediend. Geen provincie heeft de
uitgeleide kerken in de eerste 20 jaren meer predi-
kanten geleverd dan Drenthe. Daaronder waren
er nog al, die in hun tijd iets beteekenden, onder
anderen: F. en W. Kok, K. J. van Goor, J. R.
Kreulen, K. J. Timmerman, H. Joffers, K. J.
Pieters, R. T. Kuiper, W. Diemer en J. Hessels.
De afgevaardigden uit Drenthe hebben op ver-
schillende synoden een leidende positie ingenomen.
Uit dit alles blijkt, dat Drenthe te midden der uit-
geleide kerken een waardige plaats heeft inge-
nomen.

Assen.

H. A. DIJKSTRA.

„Gezindheid” of „kerk”.

In de dagen der Afscheiding is er vreeselijk
gesold met het „kerk-begrip”. Met name de uit-
eenrudding van kerk en kerk-instituut heeft
hier betooverend gewerkt. Precies zoo betoove-
rend, als Paulus het bedoelt, wanneer hij de Ga-
latiërs vraagt, wie hen, uitzinnigen, betooverd heeft,
dat ze de waarheid ongehoorzaam zouden zijn?

De liberale tegenstanders der Afscheidenen
hebben — een weinig van den eersten indruk
bekomen — een groote onzekerheid ten aanzien
van het kerk-begrip bij de Afscheidenen gecon-
stateerd. Alsof die liberalen zelf wel wisten, wat
ze wilden....! Ze meenden al een heel eind
op weg te zijn met hun apologie, als ze constateer-
den, wat de bekende P. Boeles, in zijn dwaas boek
„Over Staatsregt, Hervormd Kerkbestuur en Sepa-
ratisme” tegen Groen van Prinsterer's „De Maat-
regelen tegen de Afscheidenen aan het Staatsregt
getoetst” opmerkt, bl. 150/1:

„Zij zeggen, dat zij Gereformeerden zijn, —
ook de heer G. v. P. zegt zulks (blz. 60); hoe echter
daarmede overeenkomt, de bijzonderheid, dat sommigen
hunner er op aandrongen, dat de aanteekening van
den aan hen of hunne kinderen toegedienden Doop
doorgehaald mocht worden in de Doopboeken
hunner Gemeente, — verklaar ik niet in te zien, dan,
zoo ik het wel heb, de Doop ons niet zoo zeer tot leden
van deze of gene gezindheid in de Christelijke
Kerk, — als wel tot leden der Christelijke Kerk
inwijdt (155).”

Hier wordt dus tegen de Afscheidenen geoppo-
neerd, onder opmerking, dat men tusschen de
„kerk” en een „gezindheid” BINNEN de „kerk”
wel ter dege onderscheiden moet.

Hoe weinig evenwel dit geredeneer steek houdt,
hoe onzeker de liberalen in kerk en staat zelf
waren, en hoe opportunistisch daarom dergelijke
verdedigingsredenen zijn, ziet ieder in, die er mee
rekent, dat in denzelfden tijd de liberalen de ver-
scheiden instituten soms rekenden tot „af-
deelingen” (communautés) van één en denzelf-
den „godsdienst”; citalen en literatuur-ver-
melding gaf ik in mijn: „De dogmatische Bete-
kenis der Afscheiding”. Den éénen keer dus werd
tusschen „gezindheid” en „kerk” zoo onderschei-
den, dat men de pluraliteit der instituten (hun
meervoudigheid) ermee bestrijden kon, den
anderen keer zoo, dat men ze ermee verbind-
den kon. Wat doet die pedanterie van Boeles
dan al dadelijk armoedig aan.

Hierbij kwam dan bovendien nog de onzekerheid
in de uitlegging en toepassing van de
grondwet, gelijk deze onzekerheid in de dagen
der Afscheiding scherp aan het licht trad. De
rechtbank was onzeker, de regering niet minder.
Had niet de minister van Justitie, Van Maanen,
zoo tani vastgehouden aan zijn liberale denkbeel-
den, en aan zijn wil, om de „ellendelingen” in
elk geval ten onder te houden, er ware heel
wat anders gebeurd in Nederland, dan thans het
geval blijkt geweest te zijn.

Temidden van zóveel onzekerheid op zóveel
punten blijkt ook in regeeringskringen inzake de on-
derscheiding van „gezindheid” („gezindte”) en in-
stituut de verwarring groot. Te groot voor wie
met dragonders en bajonetten en processen zouden
gaan werken.

Zoo wordt b.v. in April 1836 een zeer geheime
pro-memorije over de „Afscheidenen” den ko-
ning, bij bezoek aan Amsterdam, „in handen ge-
speeld”. Daarin verkondigt iemand als zijn meening
het volgende:

„Er is volkomen vrijheid van godsdienstige begrip-
pen gewaarborgd, tevens van derzelve belijdenis en
openbare en gemeenschappelijke „eeredienst”, zoodat
er buiten de godsdienstGEZINDTEN (1), welke tijdens
de invoering der grondwet bestonden, ook andere en
nieuwe zijn geoorloofd.” (Art. der Staatswet 190 met
193 en 196.)

Hier heet dus een nieuw instituut een nieuwe
„GEZINDTE”. Al weer een ander geluid dus.
Van Maanen, minister van Justitie, evenwel, die

in het geheime advies een merkwaardige overeen-
komst ziet met de redeneeringen der (den Afge-
scheidenen gunstiger gezinde) rechtbank van Am-
sterdam, klampt zich vast aan de door hem be-
weerde „tegenstelling” van „begrip” en „eere-
dienst”. En hij constateert (men leste op het on-
beholpen gescharrel met woorden als „niet-
absoluut” en „niet-onbeperkt”):

„De grondwet zelf behelst de tegenstelling van be-
grip en eeredienst en het is juist om de onderge-
schiktheid aan het hoog gezag ten opzichte van alle
naar buiten werkende daden te doen uitkomen, dat
in art. 190 de vrijheid van begrip wordt vermeld.
Dit is waar in dien zin, dat nieuwe GEZINDHEDEN
niet absoluut zijn geprohibeerd, doch daarom is der-
zelve OPRICHTING nog niet onbeperkt vrij.”

Nieuwe verwarring dus. Van Maanen, en óók
zijn opponent bij den koning, leggen beide een
tegenstelling tusschen „gezindheid”, zooals ZIJ het
woord bezigen, en „gezindheid”, zooals ANDEREN
het bedoelen. Maar hun conclusies staan als het
op de exegese van dezelfde grondwet aankomt,
weer vierkant tegenover elkander.

En dan komt daar nog bij: het overigens voor de
Afscheidenen veelszins troostrijke artikel in het
„Handelsblad” van 28 Januari 1836:

„De aanschrijving, vanwege den procureur-generaal
bij het hooggeregtshof aan de onderscheidene regter-
lijke ambtenaren, om degenen, die zich van het door
een koninklijk besluit gecreeerde kerkBESTUUR
hebben afgescheiden, te vervolgen, wanneer zij van het
hun in art. 193 der Grondwet gewaarborgde regt ge-
bruik maken, is constitutioneel, maar zij is dit
vooral om de gronden, waarop zij rust. Men past toch
art. 192 niet toe, alsof er van GEZINDHEDEN, maar
van kerkelijke ORGANISATIE werd gehandeld; men
handhaaft niet de Hervormde Kerk, maar de besluit-
ten OVER of OMTRENT de Hervormde Kerk sedert
eenige jaren genomen. Met één woord: het gouverne-
ment zegt niet: Ik verklaar de gereformeerde GEZIND-
HEID te willen beschermen; maar: DE GEZIND-
HEID, die ik beschermen wil, VERKLAAR IK VOOR
DE GEREFORMEERDE....”

Wij achten het dus als de vordering der grondwet,
dat het gouvernement bij de aanstaande vrijvergunning
der herstelde gereformeerde kerk, die
vergunning niet geve aan eene nieuwe SECTE, welke in
den zin der grondwet niet bestaat, maar als een van
het overige deel afgescheiden GEDEELTE der gerefor-
meerde GEZINDHEID.... en eindelijk, dat men des-
zelfs gemeenten.... doe deelen in de regten en voor-
deelen, die de constitutie aan de Hervormde GEZIND-
HEID in het algemeen verzekert.”

Tot zoover het „Handelsblad”.

Men ziet: de onderscheiden stemmen spreken
zeer verschillend. Met de onderscheiding
„gezindheid” en „kerk” („instituut”) opereert de één alzóó, de ander aldus.
En ieder wil er zijn eigen doel mee bereiken.

Als men deze dingen leest, krijgt men toch weer
respect voor de afgescheidenen, die, ongeschoold,
immers, door de universiteit verkeerd opgevoed,
temidden van zóveel verwarring, vrijwel rechte
paden wisten te trekken, zoolang het op de groote
lijnen aankwam. Dan houdt men op, Separatie en
Doleantie een verschil op te dringen, dat men
niet handhaven kan tegen de nuchtere feiten. Dan
houdt men, bij het lezen van de geschriften der
Afscheidenen, en bij het trekken van conclusies
uit de door hen gekozen terminologie, rekening
met de algemeene verwarring, die er in die dagen
heerschte inzake begrippen als „gezindheid”,
„kerk”, „instituut”, „afdeeling”, „godsdienst”, en wat
dies meer zij.

En vooral: men doordringt zich ervan, hoe
hopeloos de discussies vastloopen bij
liberalen en bij anderen, als men de
kerk en het kerkelijk instituut, de belij-
denis en het haar als accoord van ge-
meenschap aanvaardend instituut, van
elkander abstraheert. Dat doet de belij-
denis zelf niet. Dat doet de bijbel ook niet. Dat
doet Calvijn evenmin. Dat doen de liberalen in
1834, en de onzekere rechtschikamen, die geen
raad weten met het geval.

En intusschen gaan de Afscheidenen verder:
vrij van een bestuursinstituut, dat de overheid
VERZOCHT, hen te vervolgen; een VERZOEK,
waarvan WORMSER terecht in „De Nederlander”
van 2 Dec. 1852 opmerkte, dat het toen nog IN
VOLLE KRACHT BESTOND (Fabius, Kerkelijk
Leven, 28).

En, zich losmakende van een bestuur, dat hen
op van alle kanten onzekere rechtsgronden ver-
hinderde, God naar hun geweten te
dienen, wisten zij het: geen nieuwe secte te
vormen, doch de vaderlandsche kerk.

Niet zij waren de Gescheidenen, doch de anderen,
die, als de overheid hen in boeien liet slaan, om-
dat zij b.v. eens ouder gewoonte (zie boven) over
de preek van den hervormden dominee wilden
praten, het hoofd in den schoot legden, en den
menschen meer gehoorzaam waren dan God.

SEPARATISME is altijd wereldgelijkvormigheid.
Maar wereldgelijkvormigheid verdedigt zich soms
met de gedwongen separatie, die gevolg was
van gehoorzaamheid, aan te duiden als separa-
tisme. Ten onrechte.

Dit moest, mijne broeders, onder ons alzóó
niet zijn.

K. S.